

EMİR TİMUR'UN TAHT MÜCADELESİ VE GÜRCÜ POLİTİKASI

Doç. Dr. Savaş EĞİLMEZ
egilmez@atauni.edu.tr
Atatürk Üniversitesi

Abstract: XIII. ve XIV. yüzyıllar, Asya'nın en önemli tarihi çağlarından birini teşkil eder. Bu dönemin etkisi, Asya sınırlarını aşmış ve çok daha uzaklara yayılmıştır. İki eski kıta, Asya ve Avrupa, birbirini tam anlamıyla tanıma fırsatını, bu yüzyıllarda bulmuştur. Tarihin bu süreçteki en önemli aktörlerinden biri de Emîr Timur idi. Avrasya'nın her köşesinde durmak bilmeyen bir fırtına gibi esen Emîr Timur, ölümünden sonra, insanlığa tüm dünyanın bildiği ve sonsuza kadar hatırlayacağı bir isim bırakmıştı. Askerî güçleri 1382'den 1405 yılına kadar kimi şehirleri harabeye çevirerek, kimilerine de dokunmayarak Delhi'den Moskova'ya, Orta Asya'nın yüksek steplerinden Anadolu'nun Toroslarına kadar Avrasya'yı hallaç pamuğu gibi savurup, seferden sefere koşmuşlardır. Emîr Timur'un sefer ve fetih alanlarından birisi de Gürcü topraklarıydı. Biz de bu çalışmada Emîr Timur'un büyük önem verdiği ve devletinin geleceği için önemli bir bölge olarak gördüğü bugün Transkafkasya da olarak adlandırılan topraklara karşı uyguladığı politikayı ve düzenlediği seferleri ele almaya çalıştık.

Keywords: Ortaçağ, Asya, Emir Timur, Transakafkasya, Gürcistan

THRONE STRUGGLE AND GEORGIAN POLICY OF TAMERLANE

Doç. Dr. Savaş EĞİLMEZ
egilmez@atauni.edu.tr
Ataturk University

Abstract: XIIIth and XIVth centuries constitute one of the most important historical eras of Asia. The influence of this period extended beyond the borders of Asia and spread much further. Two ancient continents, Asia and Europe, had the opportunity to get to know each other fully in these centuries. One of the most important actors in this process of history was Tamerlane. Tamerlane, who blew like a non-stop storm in every corner of Eurasia, left a name to humanity that the whole world knew and would remember forever after his death. From 1382 to 1405, their military forces swept across Eurasia like a cotton ball from Delhi to Moscow, from the high steppes of Central Asia to the Taurus Mountains of Anatolia, and ran from expedition to expedition, destroying some cities and not touching others. One of the areas of expedition and conquest of Tamerlane was Georgian lands. In this study, we tried to

deal with the policy and the expeditions she organized against the lands called Transcaucasia, which Tamerlane attaches great importance to and sees as an important region for the future of her state.

Keywords: Middle Age, Asia, Tamerlane, Transcaucasia Georgia

Giriş

Timur tarihi, Mâverâünnehir'i, Mezopotamya'yı ve İç Asya'yı içerisine alan geniş bir coğrafyayı kapsamaktadır. Geleneğin yükselişini temsil eden Emîr Timur, bozkırda ortaya çıkan büyük fatihlerin sonuncusuydu. Timur'un İslâm dünyasının doğusundaki fetihlerinin, başka bir Türk Devleti olan Osmanlıların batı dünyasındaki fetihleri ile aynı döneme denk gelmesi de kendi saltanatını, tarihçilik açısından farklı ve özel bir konuma taşımıştır.

Emîr Timur, Avrupa'nın gözünde tam bir roman karakterine dönüşmüştü. Batı dünyası, kendilerini Yıldırım Bayezid gibi güçlü ve inatçı bir düşmandan kurtardığı için, Emîr Timur'a içten içe bir minnet duygusu besliyordu. Bunun yanında Emîr Timur hakkında anlatılanlar, Avrupalılarda hem hayranlık uyandırıyor hem de onları dehşete düşürüyordu.

Batı Asya tarihi özenle dizaynedilmiş bir destan gibidir. İran'ın Turan'a karşı, Pers medeniyetinin yerleşik dünyasının, steplerin at terbiyecisi dünyasına karşı mücadelesinin bir destanıdır.

Cengiz Han'ın ölümünden sonra Moğol İmparatorluğu küçük parçalara bölündü. Bu imparatorluğun şehirleri dahi kendilerini bağımsız ilân ettiler. Türk, Tatar ve Moğol beyleri birbirlerine karşı üstünlük sağlamak amacıyla bin türlü entrika çeviriyorlardı. Birbirlerine karşı suikastlar tertip ettiler, karşılıklı gizli anlaşmalar yapma yoluna gittiler ve sonu gelmez savaşlar içerisinde boğuşup durdular.

Babası Emîr Turagay'ın, 1360 yılında ölümünden¹ sonra Şehr-i Sebz beyi olan Timur, tarihindeki belki de en önemli periyot, var olma mücadelesi verdiği 1360-1370 yılları arasındadır. Timur, geleceğini hazırlayan bu 10 yıl içerisinde, Çağatay ve Moğollar arasındaki çatışmalara giriyor, kendi çıkarları doğrultusunda bazen Moğolları bazen de karşı tarafı destekliyordu. Gelecekteki siyasî hayatında, kendisine fayda sağlayabileceğini düşündüğü ailelerle evlilik yoluyla akrabalık tesis ederek müttefikler ediniyordu.

1365-1370 yılları arasında Timur ya Emîr Hüseyin'in düşmanları ile ittifak yapıp onunla savaşıyor ya da Emîr Hüseyin ile ittifak edip Emîr'in düşmanları ile savaşıyordu. Aslında Timur, Emîr Hüseyin'in müttefiki rolünü çok iyi oynuyordu, hatta isyan eden Kâbil Kalesi'ni, daha sonra isyan eden Bedehşân halkını yeniden itaat

¹ Turagay Keş'de aile türbesine defnedilmiştir. Daha sonra 1373/4 yılında Emîr Timur, Keş'de caminin yanındaki Şeyh Şemseddin'in türbesi yanında, yeni bir türbe inşa ettirerek babasını buraya nakletmiştir. Bkz. Barthold, *Uluğ Bey ve Zamani*, 16.

altına almak suretiyle, Emîr'e yardım bile etmişti. Ancak zamanla bu yardımlar gözdağı ve üstünlük emaresine dönüşmeye başladı. Emîr Hüseyin Türkistan'ın yavaş yavaş Timur'un kontrolüne geçtiğini anlamış ve Afganistan'a yerleşmeye başlamıştı. Hatta onun Belh Kalesi'nin surlarını tahkim etmesi Timur'un tepkisini çekmişti.² Yezdî o dönem için şöyle bir yorum yapmıştır: “*Mukadderat bir karar vermişse, onun meydana gelmesi için bütün sebepleri ortaya koyar. Yaratan, Timur ve onun nesilleri için Asya imparatorluğunu mukadder görmüştü. Çünkü Timur'un idâresi halkları mutlu kılacaktı.*”³

Artık Emîr Hüseyin'in en güçlü rakibi haline gelen Timur bölgedeki birçok beyi kendi tarafına çekmeyi başarmıştı.⁴ Güçlü bir ordu kuran Timur, Âmu-Deryâ'yı geçerek Baktrian'ı işgal etti. Kunduz'da Emîr Hüseyin'in askerlerine yaptığı baskınla onları teslim almıştı. Aynı şekilde Bedehşân Beyi de şehri teslim etmek zorunda kalmıştır. Belh önünde yapılan savaşta Emîr Hüseyin tutunamamış, teslim olmak zorunda kalmış ve Timur'un huzuruna çıkarılmıştır.⁵

Kaynaklara bakılacak olursa, bütün muhalefete rağmen Timur, Emîr Hüseyin'i bağışlamak niyetindeydi. Ama kendisinin bütün itirazlarına rağmen, Emîr Hüseyin'den intikam almak isteyen bazı beyler, Emîr ve iki oğlunun gizlice katledilmesini ayarlamışlardı.⁶ Emîr'in ölümünden sonra haremi ve hazineleri Timur'un eline geçmişti. Çağatay hanlarının eski merkezine yakın olan Semerkand'ın etrafını tahkim ettirip hükümdarlık merkezi haline getiren Timur, 9 Nisan 1370/12 Ramazan 771'de tahta oturdu.⁷

1384-1385 yılında düzenlediği keşif seferi ile Emîr Timur, Mazanderân, Rey, Sultaniye ve Rüstendâr'ı ele geçirerek Semerkand'a döndü ve kışı Aksaray'da geçirmeye karar verdi. Ancak o kış, Toktamış Han'ın ordusunun Azerbaycan topraklarına girdiği haberi Aksaray'a gelince Emîr Timur, Azerbaycan topraklarını ele geçirmek amacıyla 1386-1388 yıllarında tarihte üç yıllık sefer olarak bilinen meşhur seferine çıkacaktı.

Kuzey İran ve Azerbaycan bölgeleri XIII ve XIV. yüzyıllar arasında Altın Orda ve İlhanlılar arasında ihtilafli bölgeler olup adı geçen devletlerin mücadele sahasıydı. Berke Han zamanında Azerbaycan toprakları Altın Orda Devleti'nin ananevî siyaseti haline geldi ve Canı Beg zamanında ise bölgenin alınması için büyük çaba sarfedildi.⁸

² Yezdî, *Zafernâme*, I, 140.

³ Yezdî, *Zafernâme*, I, 151.

⁴ Emîr Hüseyin'e karşı Timur'un emrine giren beylerin isimleri, Yezdî'nin eserinde sıralanmıştır. Bkz. Yezdî, *Zafernâme*, I, 156-157.

⁵ Yezdî, *Zafernâme*, I, 153; Şâmî, *Zafernâme*, I, (Yay. Felix Tauer), 37; Mu'inuddîn Natanzî, *Müntehabü't-Tevârih-i Mu'inî*, 284.

⁶ Yezdî, *Zafernâme*, I, 153; Şâmî, *Zafernâme*, I, (Yay. Felix Tauer), 40; Natanzî, *Müntehabü't-Tevârih-i Mu'inî*, 286, 287.

⁷ Yezdî, *Zafernâme*, I, 157; Şâmî, *Zafernâme*, I, (Yay. Felix Tauer), 41.

⁸ Yakubovsky, *Altın Ordu ve Çöküşü*, 153; Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı*, 13; İsmail Aka, “Timurlu Devri Anadolu”, *Makaleler*, 2, Berikan Yay., Ankara 2005, 87; Hayrunnisa Alan Akbıyık, “Timur'un Toktamış Üzerine Seferleri ve Altın

Bu siyaset, Toktamış Han zamanında daha da keskin bir hal aldı. Timur'un Kuzey İran ve Azerbaycan topraklarını ele geçirmesi Kafkaslar'da yeni bir mücadele ve çatışmanın ortaya çıkmasına neden oldu.

Emîr Timur'un Gürcüler Üzerine İlk Seferi

Emîr Timur, bu fetih hattı üzerindeki kaleleri alarak Gürcistan sınırına yaklaştı. Gürcü toprakları Azerbaycan sınırında idi ve dolayısıyla Azerbaycan için tehlikeli bir bölge sayılırdı. Dolayısıyla Emîr Timur, Gürcü topraklarının tahrip edilmesi ve Gürcülere karşı cihat yapılması gerekliliğini savunuyordu. Zafernâmeler'de Emîr Timur'un cihat anlayışı ile Gürcü topraklarına girmeyi planladığı ifade edilmiştir. Öyle ki, Yezdî'nin kaydettiğine göre Emîr Timur, *"Bu hâl bana pek acayip ve garip geliyor. Zamanın hadisatıyla bir hercü merç zuhur etmiş, her şey nizamından çıkmış padişahlığın merasimi ortadan kalkmış, fakat bununla beraber bunda da bir garabet yoktur; çünkü o muhterem padişahlar yeryüzünde kalmayınca elbette her şey çığırından çıkar; hükûmet işleri alt üst olur, fakat ben eski padişahlar ve meliklerin fiil ve hareketlerine hayret ediyorum. Elleri bu kadar kudret ve kuvvet olduğu halde İslâm dinine muhalif olan Gürç taifesine kudret ve salâhiyet vermişler. Eğer sizin zannettiğiniz gibi, onların padişahlık gayreti ve hükümdarlık azameti bu taifeyi tamamıyla yeryüzünden kaldırmağa saik olmadıysa o halde Müslümanlık, dindarlık nerede kaldı? Puta tapanlar bile batıl olan dinlerinin kaidelerine riayet ederler, onların Allahları putlar olduğu ve bu putlar kendilerine muavenetten aciz bulunduğu halde yine kendi dinlerinin aleyhinde bulunanları kahır ve zelil etmek için çalışırlar, bir cemaat ki İslâm dinine mensuptur ve tanrının kendilerine yardım edeceğine dair olan vaatlerine inanırlar o halde onlar bu kâfirleri niçin saltanat ve hükümdarlıkta bıraktılar? Onlardan gelen cüz'i bir menfaat için neden böyle bir harekette bulundular? Şimdi, eyalet ve hükümdarlık tanrının fazl ve keremiyle bize geçmiştir; herhalde onları esasından mahvetmek ve İslâm alemi onları habasetinden kurtarmak ve bu hareketi tanrının lütfuna nail olmak için bir vesile bilmek bizim için lâzım ve vaciptir"* diyerek Gürcü seferinin niyetini ortaya koymaya çalışmıştır. Ancak bu amacın yanı sıra Toktamış Han'ın Gürcülerle ittifak kurarak İran'a yönelmesi korkusu da vardı. Toktamış Han'ın bu hedeflerini belirleyecek olan yolların kapatılması için Gürcistan'daki Kafkas geçitlerinin kontrol altında tutulması gerekiyordu. Bu amaçlarla Emîr Timur, ordusu ile Gürcü topraklarına yöneldi. Kış olmasına rağmen Gürcü topraklarına giren Emîr Timur, Kitu yolu üzerinden Tiflis'e geldi. Gürcüler kalelere çekilerek bölgeyi müdafaa ettiler. Fakat Timurlu orduları her bir hisarı muhasara ederek bölgedeki tüm kaleleri ele geçirdiler. Müstahkem bir kale olan Tiflis kalesi de alınarak Gürcü Kralı Bagrat ve Kraliçe Anna esir edildi. Tiflis'in

alınmasından sonra ordusu ile avlanan Emîr Timur, yol üzerindeki kalelerin alınmasını emretti.⁹

Kışlamak üzere Karabağ'a gelen Emîr Timur, esir edilip Karabağ'a getirilen Bagrat'ı huzuruna çağırarak İslâm'a davet etti. Bagrat'ın İslâm'ı kabul edip Timurlu Devleti'ne bağlılığını bildirmesi karşılığında da Gürcü toprakları tekrar kendisine iade edildi. Emîr Timur, Bagrat'a birçok değerli hediyeler verdi ve böylece onun maiyetinde bulunan pek çok Gürcü İslâmiyet'i kabul etti.¹⁰

İkinci Gürcü Seferi

Avnik Kalesi'nin alınmasından sonra Emîr Timur, Doğu Anadolu'da Türkmen hakimiyetine darbe indirip Gürcistan topraklarına yöneldi. Fetih harekâtlarında daha çok İslâm belde ve vilâyetlerine seferler düzenleyen Emîr Timur, bu defa ordusuyla Hristiyan Gürcüler üzerine gitti. Onun bu sefere çıkmasının sebepleri cihad anlayışı, daha önce itaat etmesine karşılık Emîr Timur tarafından yeniden idarenin başına bırakılan Bagrat'ın sözünden dönerek isyan etmesi ve Azerbaycan sınırlarına yakınlığı açısından Gürcistan'ın ele geçirilmek istenmesi olarak sıralayabiliriz. Öte yandan bu sıralarda Gürcü topraklarının tamamını kapsayan bölgede çıkan veba hastalığı zaten Gürcülerin belini büktü. Bu durum, Timurlu ordularının Gürcü topraklarını ele geçirmeleri hususunda gerekli kolaylığı da sağlayacaktı. Hastalık ile boğuşan bölge halkı, Timurlu ordularının bölgeye girmesi ile iki felaketi birden yaşamaya başlayacaktı.¹¹ Emîr Timur ilk olarak Burhan Oğlan, Hacı Seyfeddîn, Cihanşâh Beg ve Osman Bahadır adlı Emîrlerini kalabalık bir ordu ile Gürcü topraklarına gönderdi. Kendisi ise Aladağ yolu üzerinden Gürcistan'daki Ahıska bölgesine hareket etti. Yol boyunca düşmanlık sergileyen Gürcülerin kılıçtan geçirilmesini emretti. Bu Emîr ile

⁹ Şâmî, *Zafernâme*, 120-121; Yezdî, *Zafernâme*, (Çev. Ahsen Batur), 153-154; A. Hahanov, *Panaret'in Trabzon Tarihi*, (Trc. Enver Uzun), Trabzon 2004, 91; Natanzî, *Müntehabü't-Tevârih-i Mu'ini*, 333; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1045; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 439; Hurşah el-Hüseynî, *Târih-i Kutbî*, 96-98; İsfahân-i Kazvîni, *Huld-i Berîn*, 142-143; Remzi, *Telfikü'l-Ahbâr ve Telkîhü'l-Âsâr*, I, 560; Joseph Deguignes, *Hunların Türklerin Moğolların ve Daha Sair Tatarların Tarih-i Umumisi*, (Trc., Hüseyin Cahid), VII, 41-42; Andreasyan, "XIV. ve XV. Yüzyıl Türk Tarihine Ait Ufak Kronolojiler ve Kolofonlar", 85; Manz, *The Rise and Rule of Tamerlane*, 71; Berdzenişvili-Canaşia, *Gürcüstan Tarihi*, 197; Reisniyâ, *Târih-i Umûmî Muntakâ-i Şîrvân*, 83; Kâzım Paydaş, "Timur'un Gürcistan Seferleri", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16/1, 419-437, Elazığ 2006, 422-423; Hüsamettin M. Karamanlı, "Gürcistan", *DİA*, 14, İstanbul 1996, 313; Altay Tayfun Özcan, "Timur'un Elçisi Sultaniyeli Johannes ve Libellus de Notitia Orbis Adlı Eserinden Bazı Parçalar", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 33/55, 149.

¹⁰ Şâmî, *Zafernâme*, 121-122; Yezdî, *Zafernâme*, (Çev. Ahsen Batur), 154-155; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1045; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 439; Hurşah el-Hüseynî, *Târih-i Kutbî*, 98-99; İsfahân-i Kazvîni, *Huld-i Berîn*, 143; Andreasyan, "XIV. ve XV. Yüzyıl Türk Tarihine Ait Ufak Kronolojiler ve Kolofonlar", 85; Berdzenişvili-Canaşia, *Gürcüstan Tarihi*, 198; Reisniyâ, *Târih-i Umûmî Muntakâ-i Şîrvân*, 83-84; Hilda Hookham, *Tamburlaine The Conqueror*, London 1962, 110-111; Metzoplu Toma, diğer kaynakların verdiği bilgilerden uzak bir görüş belirterek aslında Bagrat'ın İslâmiyeti kabul etmediğini belirttiğinden sonra Karabağ'da Emîr Timur'a, kendisine çok sayıda asker verildiği takdirde bütün Gürcistan'ı Emîr Timur'un hizmetine bağlayacağını söylemişti. Emrine birçok asker verildikten sonra Bagrat, Gürcüstan'a gelerek gizlice oğulları Giorgi, Konstantin (Köstendil) ve David'e haber gönderip kendisini kaçırımları için yardım istedi. Oğulları, Timurlu askerlerini dar dereler ve patika yollara sokarak Timurlu askerlerini sıkıştırıp 12.000 kişiyi kılıçtan geçirdiler ve Bagrat kurtarılacak kendi memleketlerine gittiler. Bkz. Toma Metsopski, *Timurlenk ve Haleflerinin Tarihi*, (Çev. Gürsoy Solmaz), Elips Kitap, Ankara 2009, 15-16; V. Minorsky, "Tiflis", *İA*, XII/1, MEB Yay., Eskişehir 2001, 270-271; Paydaş, "Timur'un Gürcüstan Seferleri", 423; Deguignes, *Hunların Türklerin Moğolların ve Daha Sair Tatarların Tarih-i Umumisi*, VII, 42.

¹¹ Brosset, *Histoire De La Georgie*, 654; W. E. D. Allen, *A History of The Georgian People*, London 1932, 123; Paydaş, "Timur'un Gürcüstan Seferleri", 423-424.

Timurlu orduları itaat etmeyen Gürcüleri kılıçtan geçirerek mallarını yağmaladılar. Emîr Timur ise yolda avlanarak Kars'a geldi. Bu arada öncü birlik olarak gönderilen Emîrlere de birçok kale ve hisarları ele geçirerek Emîr Timur'un yanına döndüler.¹² Nitekim bu seferler neticesinde Tiflis yağmalandı ve Kaheti-Kartli arasında bulunan bölgeler talan edildi. Hristiyan din adamları öldürüldü ve kiliseler yerle bir edildi. Başta Sweti-Tzkhoveli'nin Kilisesi ve Mtzkheta Katedrali olmak üzere Gürcistan'ın çoğu bölgelerindeki kiliseler yıkıldı. Bu yıkımlardan sadece bu bölgeler değil aynı zamanda üst Kartli'nin bütün yerleri de nasibini aldı.¹³

Üçüncü Gürcü Seferi

Gürcülere karşı yapılan ikinci seferde bölge toprakları yağma edilse de Emîr Timur, Gürcülerin Toktamış Han ile ittifak kurarak Kafkaslardaki Daryal Geçidi'ni Timurlulara kapatması şüphesini bertaraf etmek amacıyla ordusuyla 14 Eylül 1394 yılında harekete geçerek Kûhistân (Kafkaslar) yolu üzerinden Gürcü topraklarına girdi.¹⁴ Öte yandan bu seferin bir amacı da daha önceki Gürcü seferinde itaat etmeyen Kara Kalkanlı (Meshed-Ahıska) Gürcülerinin hakimiyet altına alınması düşüncesiydi. Yine Şeki hakimi Seyyîd Ali Arlat da henüz Emîr Timur'a itaat etmemişti. Tüm bu sebepler neticesinde Gürcü topraklarına giren Emîr Timur'un geldiğini haber alan Kara Kalkanlı Gürcüleri kale ve hisarlara sığınarak geçtilerse de başarılı olamadılar ve Timurlu orduları Gürcülerin birçoğunu kılıçtan geçirip mallarını yağmaladılar. Ardından Tiflis'e girerek şehri yağmalayan Timurlu ordusu, Şeki şehri önlerine kadar gelip karargâh kurdu. Burada birkaç gün ordusunun dinlenmesinin ardından Emîr Timur, Bertaz şehrinin alınması amacıyla Hacı Seyfeddîn ve Cihanşâh Bahadır'ı seçme askerlerle öncü birlik olarak gönderdi. Şehri ele geçiren Timurlu Emîrleri halkı da esir ederek döndüler. Emîr Timur ardından Şeki'nin alınması için Şeyh Nureddîn Sarı Buga'yı kalabalık bir orduyla Kûhistân tarafına gönderdi. Şeyh Nureddîn'in bölgeye gelmesiyle Seyyîd Ali Arlat korkusundan Elbûrz Dağı'na kaçtı. Bunun üzerine Timurlu ordusu Seyyîd Ali'nin saray ve mallarını yağmalayarak geri döndü. Böylece Şeki vilâyeti de Timurlu hakimiyetine girmiş oldu.¹⁵ Ancak tüm bu fetihlere rağmen Emîr Timur, Daryal kapılarını henüz ele geçiremedi.¹⁶ Nitekim bu sıralarda Toktamış Han'ın güneye inerek Şirvan topraklarını yağmaladığı haberi gelecek ve Emîr Timur bu tehdidin üzerine gitmek zorunda kalacaktı.

¹² Şâmî, *Zafernâme*, 190-191; Yezdî, *Zafernâme*, (Çev. Ahsen Batur), 245; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1069; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 461; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 210-211; Remzi, *Telfikü'l-Ahbâr ve Telkîhü'l-Âsâr*, I, 581.

¹³ Allen, *A History of The Georgian People*, 124; Paydaş, "Timur'un Gürcistan Seferleri", 424.

¹⁴ Berdzenişvili-Canaşia, *Gürcüstan Tarihi*, 198.

¹⁵ Şâmî, *Zafernâme*, 191; Yezdî, *Zafernâme*, (Çev. Ahsen Batur), 247; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1069; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 462; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 212; Berdzenişvili-Canaşia, *Gürcüstan Tarihi*, 198; Reisniyâ, *Târih-i Umûmî Muntakâ-i Şirvân*, 88.

¹⁶ Berdzenişvili-Canaşia, *Gürcüstan Tarihi*, 198.

Gürcüler Üzerine Dördüncü ve Beşinci Seferler

Kış Karabağ'da geçiren Emîr Timur, Hindistan seferini ve Miranşâh'ın Azerbaycan yönetimindeki basiretsizliğini fırsat bilip Azerbaycan topraklarına saldıran Gürcü ve Ermeniler üzerine sefere çıkmaya karar verdi.

Gürcülerin yeniden Timurlu Devleti ve Azerbaycan için bir tehdit unsuru olmasının önüne geçmek için Emîr Timur, ordusuna Gürcü topraklarının yerle bir edilmesi emrini verdi. Timurlu kaynaklarına göre Gürcüler şaraba çok düşkünlüler. Ölen insanlar dahi şarapla yıkanır. Emîr Timur, ordusunu dağıtarak bağ ve bahçelerin yakılmasını, domuzların telef edilmesini emretti. Hamsa kanyonuna dağılan ordu birlikleri, üzüm bağlarına girerek fidanları kökünden sökü� yaktılar. Gürcülere ait evlerin yanı sıra kiliseleri de yıkan ordu, Gürcistan'da bir ay kalarak ülkeyi yakıp yıktı. Gürcü halkının birçoğu öldürülürken birçoğu da göç etmek zorunda kaldı. Ancak kar yağışının sürekli olarak artması, soğukların artması ve yolların kapanması neticesinde Timurlu ordusunda iâşe sıkıntısı baş gösterdi. Atların da telef olması ile Emîr Timur, daha fazla burada durmayarak ordusuyla Karabağ'a dönmek zorunda kaldı. Halil Sultan'ın bir erkek çocuğunun dünyaya gelmesi hasebiyle burada toylar yaptırdı.¹⁷

Kış Karabağ'da geçiren Emîr Timur, baharla birlikte kurultay toplayarak beyleriyle fikir alışverişinde bulundu ve ardından şölen tertipledi. Beyleri ödüllendirip askerlerin at ihtiyaçlarını giderdi. Daha sonra Emîrleri ve beylerine kâfirlerle savaşmanın farz olduğunu söyleyerek Gürcüler üzerine sefere çıkmaya karar verdi. Nitekim kış mevsiminin bastırması ile Gürcüler üzerinde tam bir otorite kurulamadan Timurlu ordusu Karabağ'a çekilmişti. Bu otorite boşluğu sebebiyle de Gürcüler sürekli olarak isyan ediyorlardı. Öte yandan Emîr Timur, 1395 yılında Toktamış Han ile mücadele ederken Gürcü kralı Bagrat'ın oğlu olan VI. Giorgi, Miranşâh'a karşı düşmanca tavırlar sergiliyordu. Dolayısıyla Emîr Timur hem Giorgi'yi cezalandırmak hem de Gürcülerin tehdit olmasının tamamen önüne geçmek için ordusuyla hareket ederek önce Berdaa şehrine geldi. Barış teklifi reddedilince Emîr Timur, ordusuyla hızlıca Gürcü topraklarına girdi. Gürcü şehirlerine dağılan askerler, verilen Emîr üzerine meyve ağaçlarını ve ekinleri kökünden söktüler. Buğday tarlalarını çiğneyen Timurlu askerleri şehirleri ve evleri yerle bir ettikten sonra Gürcüleri de kılıçtan geçirmeye başladılar. Savaşı kaybeden Gürcülerden İslamiyet'i seçenler affedilirken diğerleri kılıçtan geçirildi. Emîr Timur, Gürcistan'ın ve özellikle Tiflis'in kontrol altında tutulabilmesi için Horasan ordusundan bir grup askeri orada bırakarak ordusuyla birlikte Mukran bozkırına geldi. Yenilen ve çaresiz kalan Giorgi ise kaçarak canını kurtardı. Bu sırada diğer Gürcü beyleri Emîr Timur'a gelerek hediyelerle bağlılıklarını bildirdiler. Emîr Timur onları affettikten sonra Gürcü tapınak ve

¹⁷ Şâmî, *Zafernâme*, 256; Yezdî, *Zafernâme*, (Çev. Ahsen Batur), 331; Abdurrezzak Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, I/II, 824-825; Ca'ferî, *Târih-i Kebîr*, 6; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 484; İsfahân-i Kazvînî, *Huld-i Berîn*, 270-271; Berdenişvili-Canaşia, *Gürcüstan Tarihi*, 199.

kiliselerinin yıkılmasını ve yerine camiler inşa edilmesini emretti. Bu camilere imam ve müezzinler tayin etti.¹⁸ Böylece Giorgi'ye ait Gürcü yerleşim yerleri tekrar Timurlu hakimiyetine girdi ve birçok Gürcü İslâmiyet'i kabul etti.

Timurlu ordusu ile baş edemeyeceğini anlayan Giorgi, Sultan Tahir'i de koruyamayacağına karar vererek onu Anadolu'ya, Osmanlı Devleti'ne gönderdi. Ardından İsmail adlı bir Müslüman beyini Emîr Timur'a göndererek kendisinin kusurlarının affedilmesini istedi. Kabahatlerinin affedilmesi karşılığında itaat edeceğini, Müslümanlara zarar vermeyeceğini, her yıl düzenli olarak vergi ödeyeceğini ve askerî destek sağlayacağını belirtti. Emîr Timur da bu anlaşma şartlarını kabul ederek onun af dileğine karşılık verdi.¹⁹

Altıncı Gürcü Seferi

Azerbaycan'ın sükûneti için Emîr Timur, yedi yıllık seferin sonunda bütün Gürcü ve Ermeni topraklarını ele geçirmek niyetiyle Kertin Kalesi'nin fethinin ardından Şeyh Nureddin Bahadır ve Şahmelik Bahadır'ı öncü kuvvet olarak Abhazyaya gönderdi. Kendisi de birkaç gün sonra Ermen vilâyetine ulaştı. Timurlu orduları 700 civarında kiliseyi yıktıkları gibi manastır, kale, sur, kasaba ve tarlalar da kullanılamaz hale getirildi. 700 mamur kent bu yağmadan nasibini aldı. Ağaçlar kökünden sökülüp bostanlar ve üzüm tarlaları yakıldı. Öncü olarak giden beyler de birçok Gürcüyü öldürüp 1403 yılının Eylül ayında orduya katıldılar. Bu seferler neticesinde Gürcistan'da mamur yer kalmadığı gibi çoğu Gürcü de kılıçtan geçirildi.²⁰

Sonuç

Esir düşen Gürcü Emîrler, daha önceden Giorgi'ye haber göndererek şayet Emîr Timur Abhazyaya gelirse bir tek canlı Hristiyan Ermeni kalmaz uyarısında bulundular. Anlaşılan o ki, Gürcü Emîrlere Emîr Timur zorla böyle bir şey yaptırmıştı. Giorgi de bu durumun farkında olmalıydı ki, vergi ve haraç vermeyi kabul etti. Derhal hediyelerle birlikte elçiler gönderdi. Elçiler Timurlu Emîrlerinden de medet isteyerek her yıl haraç gönderileceğini ve gerektiğinde asker tedarik edeceklerinin teminatını verdiler. Timurlu beyleri, Emîr Timur'u ikna etmeye çalıştılsa da o, ilk olarak bu durumu kabul etmedi. Ancak daha sonra ulemanın da araya girmesiyle Emîr Timur,

¹⁸ Şâmî, *Zafername*, 256-257; Yezdi, *Zafername*, (Çev. Ahsen Batur), 334-336; Abdurrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, I/II, 825-826; Ca'ferî, *Târih-i Kebîr*, 10; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1096; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 486; İsfahân-i Kazvîni, *Huld-i Berîn*, 274-276; Allen, *A History of The Georgian People*, 124; Deguignes, *Hunların, Türklerin Moğolların ve Daha Sair Tatarların Tarih-i Umumisi*, VII, 101; M. Fahrettin Kırzioğlu, *Yukarı-Kür ve Çoruk Boyları'nda Kıpçaklar*, TTK Yay., Ankara 1992, 153; Simnânî, *Timurleng*, 224; Berdzenişvili-Canaşia, *Gürcüstan Tarihi*, 199-200; Paydaş, "Timur'un Gürcüstan Seferleri", 427-428.

¹⁹ Şâmî, *Zafername*, 258-259; Yezdi, *Zafername*, (Çev. Ahsen Batur), 336-337; Abdurrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, I/II, 828; Ca'ferî, *Târih-i Kebîr*, 11; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1096; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 486; Hurşah el-Hüseynî, *Târih-i Kutbî*, 195-196; İsfahân-i Kazvîni, *Huld-i Berîn*, 276-277; Allen, *A History of The Georgian People*, 124; Simnânî, *Timurleng*, 224-225; H. R. Roemer, "Timur in Iran", *The Cambridge History of Iran*, VI, Cambridge 2006, 75; Berdzenişvili-Canaşia, *Gürcüstan Tarihi*, 200; Paydaş, "Timur'un Gürcüstan Seferleri", 428-429; Yılmaz, *Celayirliler*, 209.

²⁰ Şâmî, *Zafername*, 339; İbn Arabşah, *Acâibu'l-Makdûr*, 342; Yezdi, *Zafername*, (Çev. Ahsen Batur), 418; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1113.

barış yapmaya sıcak baktı.²¹ Öte yandan Giorgi, Emîr Timur'un sevdiği vasal beylerinden olan Seyyîd Ahmed ile birlikte 1402 yılındaki Gürcü seferine Emîr Timur'un yanında katılan²² Şirvanşah Şeyh İbrahim'den arabulucu olmasını istedi. Şeyh İbrahim, daha önce Şeki hakimliği için yaptığı arabuluculuğu şimdi Giorgi için yapacaktı. Komşuluk hakkı gereği de Şeyh İbrahim, bu arabuluculuk teklifini kabul etti ve Emîr Timur'a gelerek Giorgi'nin pişmanlığını bildirdi. Şey İbrahim ayrıca eğer Giorgi affedilirse Emîrlere riayet edeceğini, vergi ve haraç vermeyi kabul edeceğini bildirdikten sonra bu sözlere kendisinin kefil olduğunu bildirdi. Emîr Timur da Şeyh İbrahim'i kırmayarak Giorgi'yi affettiğini söyledi.²³ Elçiler bu haber üzerine geri döndüler ve birkaç gün sonra geri dönerek 1000 at, 1000 adet üzerinde Timur yazılı olan altın tenge²⁴ 18 miskal²⁵ ağırlığında yakut, kıymetli kumaşlar getirip Emîr Timur'a hediye ettiler. Haraç ve cizye verilmesi şartı ile anlaşma yaptılar. Emîr Timur daha sonra Tiflis'e geldi. Orada bulunan tüm kilise ve havraları yıkarak 1403 yılının kışını burada geçirdi ve ardından kışlamak üzere Karabağ'a yöneldi.²⁶

Emîr Timur'un sık sık gerçekleştirdiği seferler, zaman zaman komutanları arasında rahatsızlığa neden oluyordu. Örneğin Suriye seferine çıkmadan önce, komutanlar Emîr Timur'a ordunun yorgun olduğunu bu nedenle bir süre dinlenmesi gerektiğini söyleseler de o, bu serzenişleri dinlememişti. Aynı şekilde, komutanların yine ordunun hayli yorgun olmasından dolayı Anadolu üzerine çıkılması planlanan sefere dair endişelerini dile getirmelerine rağmen Emîr Timur tarafından dikkate alınmamışlardı.

1404 baharında Semerkand'a dönerken, daha önceleri kendisine tâbi olan İskender Şeyhi'nin çıkardığı isyanı bastırmak için Mazenderân'a gitti. Ardından Semerkand'a varınca Çin seferi için büyük bir kurultay topladı. Bu arada Çin'den gelen ve aralarında İspanyol elçisi Ruy Gonzales de Clavijo'nun da bulunduğu birçok elçiyi kabul etti. Başkentte birkaç ay kaldıktan sonra yaşamının en büyük macerasına, Çin seferine hazırlanmaya başladı. Büyük bir ordu ve muazzam bir levazım toplayıp 1404 yılının sonlarına doğru kışı geçirmeye karar verdiği Otrar'a doğru yola koyuldu. Ne var ki Çin macerasının henüz başında iken, 18 Şubat 1405 tarihinde 69 yaşında iken vefat etti.²⁷

²¹ Şâmî, *Zafernâme*, 340-341; Yezdî, *Zafernâme*, (Çev. Ahsen Batur), 419; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1113; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 518; Berdzenişvili-Canaşia, *Gürcüstan Tarihi*, 201; Karamanlı, "Gürcistan", 313.

²² Aşurbeyli, *Şirvanşahlar Dövleti*, 279.

²³ İbn Arabşah, *Acâibu'l-Makdûr*, 342-345; Minorsky, *A History of Sharvan and Darband*, 137; Aşurbeyli, *Şirvanşahlar Dövleti*, 279; Sâlihî-Gulîzâde, "Berresi-ye Revâbet-i Hâricî Şirvânşâhân-ı Derbendî", 70.

²⁴ Altın Orda Devleti, Timurlular ve Ak-Koyunlular tarafından kullanılan gümüş sikkeye verilen isimdi. 25 tenge, 2 Osmanlı akçesine eşitti. Bugün Kazakistan'ın millî para birimidir. Bkz. Oğuz Tekin, "Sikke", *DİA*, 37, 182.

²⁵ Altın, gümüş gibi değerli eşyaların tartılmasında kullanılan ağırlık ölçüsü ve para birimidir. Bkz. J. Allan, "Miskal", *İA*, VIII, 373; Cengiz Kallek, "Miskal", *DİA*, 30, 182.

²⁶ Şâmî, *Zafernâme*, 341; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, I/4-6, 1113; Hândmîr, *Habîbü's-Siyer*, III, 519; Berdzenişvili-Canaşia, *Gürcüstan Tarihi*, 202.

²⁷ Aka, *Timur ve Devleti*, 31-33.

Emîr Timur, 36 yıllık bir saltanatın ardından ölüm döşeginde iken, veliahdının torunu Pir Muhammed b. Cihangir olduğunu vasiyet etti. Ancak o sırada merkezden uzak Kâbil'de vali olan bu prensin, yeni hükümdar olarak kendini kabul ettirebilme şansı çok da yüksek değildi. Nitekim Emîr Timur'un ölümünden hemen sonra ortaya çıkan gelişmelerde bu durumu doğrular nitelikteydi.

Emîr Timur'un ölümünden birkaç gün sonra, onun en yakın maiyetiyle birlikte oğulları ve torunları da bundan sonraki 15 yıla damgasını vuracak bir taht kavgasına tutuşmak üzere, ordularını hazırlayıp vaziyet almaya başladılar.

Bozkırda kudretli bir hükümdarın ölümünden sonra genellikle siyasî bir parçalanma ve şiddetli taht mücadeleleri başlar. Emîr Timur'un ölümünden sonra da uzun ve şiddetli bir kavga gerçekleşti. Oğulları, torunları ve mahiyeti, kendilerini hiçbir kuralı olmayan, kimsenin kimseye güvenemeyeceği şiddetli ve uzun bir mücadelenin içerisinde bulmuşlardı. Bu mücadeledeki en önemli sorunları, taraftarlarına ve destekçilerine vaat edebilecekleri çok şeylerinin olmamasıydı. Büyük fetihlerin durmuş olması ganimet akışına son vermiş, buna paralel olarak da dışarıdan gelen vergi gibi gelirlerin çoğu da kesilmişti. Prensler için iki gelir kaynağından biri hızla tükenen hazineleri, diğeri de hakim oldukları topraklardan aldıkları vergiyi yükseltmekti. Bütün bunlar, Emîr Timur'un ölümünden sonra cereyan eden taht kavgasının tarihte eşine az rastlanan boyutlara ulaşmasına neden olmuştu.

References

- Aka, İsmail, "Timurlu Devri Anadolu", Makaleler, 2, Berikan Yay., Ankara 2005.
- Alan Akbıyık, Hayrunnisa, "Timur'un Toktamış Üzerine Seferleri ve Altın Orda'nın Yıkılması Meselesi", Bilig, 27, 117-156, Güz 2003.
- Allan, J., "Miskal", İA, VIII, MEB Yay., Eskişehir, 2001.
- Altay Tayfun Özcan, "Timur'un Elçisi Sultaniyeli Johannes ve Libellus de Notitia Orbis Adlı Eserinden Bazı Parçalar", Tarih Araştırmaları Dergisi, 33/55, 2014.
- Andreasyan, Hrand D., "XIV. ve XV. Yüzyıl Türk Tarihine Ait Ufak Kronolojiler ve Kolofonlar", İstanbul Üniversitesi Tarih Enstitüsü Dergisi, 3, 83-149, İstanbul 1973.
- Aşurbeyli, Sara, Şirvanşahlar Devleti (VI-XVI Esrler), Avrasya Press, Bakı, 2006.
- Barthold, Wilhelm, Uluğ Bey ve Zamanı, (Çev.İsmail Aka), Ankara, 1997.
- Berdzenişvili, Nikoloz – Canaşa, Simon (İvane Cavahişvili), Gürcüstan Tarihi, Sorun Yay., İstanbul, 2010.
- Brosset, M., Histoire De La Georgie, Petersburg, 1849.
- Ca'ferî b. Muhammed el-Hüseynî, Târîh-i Kebîr (Tevârîh-i Enbiyâ ve Mülûk), (Çev. İsmail Aka), TTK Yay., Ankara 2011.
- Cengiz Kallek, "Miskal", DİA, 30, İstanbul, 2005.

Deguignes, Joseph, Hunların Türklerin Moğolların ve Daha Sair Tatarların Tarih-i Umumîsi, (Trc. Hüseyin Cahid Yalçın), VII, İstanbul, 1924.

Hahanov, Panaret'in Trabzon Tarihi, (Trc. Enver Uzun), Trabzon, 2004.

Hândmîr, Hâce Gıyâseddîn Hümâmeddîn Muhammed b. Hâce Celâleddîn Muhammed el-Hüseyînî, Târîh-i Habîbü's-Siyer fî Ahbâr-i Efrâd-ı Beşer, III, (Nşr. Muhammed Debîr Siyâkî), Kitâbfürûş-i Hayyâm, Tahran 1362.

Hilda Hookham, Tamburlaine The Conqueror, London 1962,

Hurşâh b. Kubâd el-Hüseyînî, Târîh-i Kutbî, (5. Kısım), (Mrt. Seyyid Mücâhid Hüseyin Zeydî), Câmiat-ü Milliye-i İslâmiyye, Yeni Delhi 1965.

Hüsâmettin M. Karamanlı, "Gürcistan", DİA, 14, İstanbul, 1996.

İbn Arabşah, Acâ'ib el-Makdûr fî Nevâ'ib Teymur, (Neşr. Ahmet Fayız el-Hımsî), Beyrut 1986.

İbn Arabşah, Acâibu'l- Makdûr Fî Nevâib-i Timûr, (Çev. Ahsen Batur), Selenge Yay., İstanbul, 2012.

Joseph Deguignes, Hunların Türklerin Moğolların ve Daha Sair Tatarların Tarih-i Umumisi, (Trc., Hüseyin Cahid), VII, İstanbul, 1924.

Kâzım Paydaş, "Timur'un Gürcistan Seferleri", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16/1, 419-437, Elazığ, 2006.

M. Fahrettin Kırzıoğlu, Yukarı-Kür ve Çoruk Boyları'nda Kıpçaklar, TTK Yay., Ankara, 1992.

Manz, Beatrise Forbes, The Rise and Rule of Tamerlane, Cambridge University Press, Cambridge, 1999.

Minorsky, V., A History of Sharvan and Darband (in the 10th-11th centuries), Cambridge, 1958.

Mîrhând, Mîr Seyyîd Hamîdeddîn Muhammed b. Seyyid Burhâneddîn Hâvendşâh b. Kemâleddîn Mahmûd el-Belhî, Ravzatu's-Safâ fî Sîret-i el-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ, (Nşr. Abbâs Zeryâb), (I ciltte I-VI. ciltler), İntişârât-ı İlmî, Tahran, 1358.

Mu'inuddîn Natanzî, Mûntehabü't-Tevârîh-i Mu'inî, (Yay. Jean Aubin), Kitâbfürûş-i Hayyâm, Tahran, 1957.

Muhammed Yusuf Vâle İsfahân-i Kazvînî, Huld-i Berîn (Târîh-i Timuriyân ve Türkmânân), Mîrâs-ı Mektûb, Tahran, 1379.

Nizamu'd-din Şâmî, Zafernâme, I, (Neşr. Felix Tauer), Prague I (1937), II (1956).

Nizamuddin Şâmî, Zafernâme, (Çev.Necati Lugal), TTK Yayınları, Ankara, 1987.

Oğuz Tekin, "Sikke", DİA, 37, İstanbul, 2009.

Reisniyâ, Rehim, Târîh-i Umûmî Mıntıkâ-i Şîrvân (Der Ahdi Şîrvânşâhiyân), Merkez Esnâd ve Târîh-i Diplomâsî, Tahran, 2001.

Remzi, M. M., Telfikü'l-Ahbâr ve Telkîhü'l-Âsâr Fî Vakâ-i Kazân ve Bulğâr ve Mülûkü't-Tatar, I, (Neşr. İbrahim Şemseddin), Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 2002.

Sâlihî, Kuruş-Gulîzâde, Moharrem, "Berresi-ye Revâbet-i Hâricî Şirvânşâhân-ı Derbendî (Sülâle-i Dovvom Hicrî Kamerî 780-945/Mîlâdî 1378-1538)", Pezûheşhâ-i Târihî Dânişkede Edebiyât ve Ulûm-i İnsânî, Dânişgâh-ı İsfahan, Dovre-i Cedîd, Sâl Çehârem, Şomârah Dovvom (Tabistan) 1391, 65-87.

Şerefeddin Ali Yezdi, Zafernâme, I, (Neşr. Muhammed Abbasi), Tahran, 1336.

Şerefüddin Ali Yezdî, Emîr Tiimur-Zafernâme, (Çev. Ahsen Batur), Selenge Yay. İstanbul, 2013.

Toma Metsopski, Timurlenk ve Haleflerinin Tarihi, (Çev. Gürsoy Solmaz), Elips Kitap, Ankara, 2009.

V. Minorsky, "Tiflis", İA, XII/1, MEB Yay., Eskişehir, 2001.

W. E. D. Allen, A History of The Georgian People, London, 1932.

Yakubovsky, A. Yu, Altın Ordu ve Çöküşü, (Çev. Hasan Eren, TTK Yayınları, Ankara, 2000.

Yuvalı, Abdulkadir, "Altın Orda-İlhanlılar Mücadelesi Sırasında Tebriz Şehri", Azerbaycan Birinci Uluslararası Sempozyumu Bildirileri, (Haz. İmran Baba), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., 31-37, Ankara, 2002.